

О. С. Рабчун,
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

**ФОНД КОНЦЕНТРАЦІЇ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ
ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ НБУВ:
«НОВІ» НАДХОДЖЕННЯ – ОПРАЦЮВАННЯ –
ОРГАНІЗАЦІЯ КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ**

Розкрито історію створення фонду концентрації підрозділу, його сучасний стан, принципи опрацювання літератури та організацію нових книжкових колекцій.

Ключові слова: Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, фонд концентрації, книжкова колекція, печатки, штампи, екслібриси, маргінали, організація фонду.

Історія розвитку Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій (далі ВБЗІК) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), як і будь-якого іншого підрозділу НБУВ, характерна своїми цікавими та неповторними етапами. Підрозділ у сучасному вигляді був створений на початку 90-х років ХХ ст., хоча його початки сягають 1923 р., коли Рада Всенародної бібліотеки України (далі ВБУ) прийняла рішення про надання книгозбірні колишньої Київської духовної академії (далі КДА) з її будівлею статусу філії ВБУ, а бібліотекар КДА А. С. Криловський був призначений на посаду завідуючого Київською (Подільською) філією ВБУ [1].

Тривалий час література, що зберігалася в приміщеннях Подільської філії, знаходилася в законсервованому вигляді.

У 1925–1927 рр. до ВБУ була передана бібліотека колишнього імператорського Університету св. Володимира. У філії було відкрито видавання книг науковим працівникам та спеціалістам науково-дослідних установ АН УСРР за абонементом. В 1930-х роках, виконуючи завдання стосовно забезпечення максимального доступу читачів до фондів, що користувалися підвищеним попитом, комплектування Київської (Подільської) філії відбувалося переважно виданнями іноземними мовами, художньою та соціально-політичною літературою, а також стародруками [2].

У 1939 р. в приміщенні колишнього філософського класу було відкрито читальний зал нового профілю. Проте у відповідності до політичних реалій того часу, а також через специфічний тематичний склад

колекційних фондів доступ читачам, і навіть співробітникам, до колекцій та зібрань був закритий.

У 1992 р. фонди Філії були перевезені з будинку на Подолі до приміщення, що знаходиться по вул. Володимирській, 62. Сектор відділу фондів НБУВ став Відділом бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ і структурним підрозділом Інституту української книги (1993 р.) [3].

Бібліотечні колекції та зібрання, що нині знаходяться у відділі, поділяються на бібліотеки духовних закладів, бібліотеки вищих та середніх навчальних закладів Російської імперії (до складу цих бібліотек часто входили родові зібрання видатних державних та культурних діячів, що також зберігалися й окремим комплексом), фонд дореволюційної релігійної та світської періодики, зібрання окремих видів документів (палеотипів, Біблій тощо).

Книжковий фонд відділу – це спеціалізований фонд постійного збереження, де знаходяться рідкісні та стародавні вітчизняні й іноземні видання XVI – першої чверті XX ст., що є складовою книжкового фонду НБУВ.

У фонді відділу зосереджено зібрання, історично сформовані протягом XVIII–XX ст., та штучно створені за певною колекційною ознакою, зокрема, зібрання світської та духовної періодики XIX – поч. XX ст.

Читальний зал відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій сьогодні – це спеціалізований зал літератури з історії, філософії, релігієзнавства, теології, мовознавства, бібліографознавства, книгознавства та історії друкованої книги.

Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій – це науковий підрозділ, який здійснює наукові дослідження в галузі історії книги, історії бібліотечної справи, окремих бібліотечних зібрань та колекцій. Відділ складається з двох секторів: сектору обслуговування читачів та організації фонду та сектору наукового опрацювання фонду.

Основними напрямками діяльності співробітників є збирання, зберігання та бібліотечно-бібліографічне опрацювання видань, що мають ознаки приналежності до певної колекції в період XVI – першої чверті XX ст.

У I півріччі 2014 р. робота співробітників ВБЗІК була спрямована, головним чином, на перегляд та відбір літератури з Відділу обмінно-резервних фондів (далі ОРФ) НБУВ для заповнення лакун у фонді ВБЗІК; передачу масивів літератури іноземними мовами: англійською, латинською, італійською, грецькою, німецькою, французькою. Всього з резервного фонду ОРФ до фонду ВБЗІК було відібрано та передано 50868 од. зб. Загальна кількість фонду на 30.06.2014 р. становить 941490 од. зб.

II півріччя стало для співробітників ВБЗІК продовженням поповнення фонду виданнями XVIII – поч. XX ст., які зберігалися у Відділі наукової

організації основного фонду (далі – ВНООФ) НБУВ. Ці видання мають ознаки колекцій, які зберігаються у фонді ВБЗІК. Загалом станом на 30.09.2014 р. було передано понад 40000 од. зб. англійською, французькою, німецькою та польською мовами. До кінця року має надійти приблизно така само кількість видань. Переважна більшість видань, що нині опрацьовуються групою знепилювачів та мікологами НБУВ, з часом поповнить книжкові колекції та бібліотеки фонду ВБЗІК.

Обидва ці фонди, отримані відділом у 2014 р. з фондів інших підрозділів НБУВ, поки вважаються фондом концентрації. Хоча в процесі роботи з ними обробка кожного з них кардинально відрізнятиметься.

Фонд, котрий зберігався в ОРФ, буде переглянутий попримірниково на предмет наявності печаток, штампів, екслібрисів, власницьких написів, дарчих написів і т. д., тобто всіх ознак, які можуть допомогти в поповненні вже існуючих у підрозділі книжкових колекцій чи, за необхідності, створенні нових. Та література, що не буде відібрана як «колекційна», посортується за мовним принципом та розміститься в окремих фондах.

Зокрема, планується організувати:

- фонд англійської літератури;
- фонд латинської літератури;
- фонд грецької літератури;
- фонд італійської літератури.

Вони логічно доповнять вже створені фонд німецької літератури, фонд французької літератури та фонд польської літератури.

Література, отримана з ОРФ, має пройти інвентаризацію.

ВБЗІК – це один з небагатьох підрозділів НБУВ, що проводить інвентаризацію децентралізовано. Відділ має власні інвентарні книги, котрі постійно зберігаються в фонді.

Опис інвентарних книг знаходиться у завідувача відділу. В описі відмічається порядковий номер книги, дати початку та завершення записів у книзі, фонд, який записується до даної інвентарної книги. Завідувач видає співробітникам інвентарні книги для роботи під розпис на початку та отримує їх після роботи наприкінці робочого дня.

Інвентаризація фонду в підрозділі здійснюється так.

Підготовка інвентарної книги до роботи: у книзі мають бути записані всі інвентарні номери у відповідній графі (графа № 2) від початку до кінця книги (охайно, без виправлень та помарок).

Підготовка видань до інвентаризації: у кожному виданні обов'язково на звороті титульного аркуша та на 33-й сторінці ставиться штамп НБУВ (якщо видання має меншу кількість сторінок – штамп ставиться на останній сторінці тексту): «Національна бібліотека України імені В. І. Вер-

надського. Інвентарний № _____ ». Такі ж штампи проставляються на звороті ілюстративного матеріалу (портрети, карти, схеми, малюнки, таблиці тощо), присутнього у виданні, якщо його зворотний бік не містить тексту.

Запис даних до інвентарної книги: для запису даних, що вносяться до інвентарної книги, використовується лише титульний аркуш видання. За відсутності титульного аркуша видання спочатку атрибутується, і тільки після цього проводиться його інвентаризація. Якщо на книжковій одиниці відсутні дані про місце та рік видання, ставимо позначки «б. м.», «б. р.» («s. l.», «s. a.»).

Запис робиться розбірливо, охайно, акуратно, ручкою синього кольору.

До інвентарної книги вносяться наступні дані:

- дата запису (графа № 1) – один раз на робочий день;
- автор та коротка назва видання, том або частина, якщо є (графа № 4) – для книг;
- назва, місяць, том, частина (графа № 4) – для періодичних чи продовжуваних видань;
- рік видання (графа № 5).

Усі записи робляться мовою видання (англійською, німецькою, французькою, латинською, грецькою, російською і т.д.).

Шифр видання, за наявності, записується олівцем на зовнішньому полі аркуша інвентарної книги.

Графи № 3 (відмітка про перевірку) та № 6–8 (ціна та номер акту вибуття) повинні залишитися незаповненими.

Видання до інвентарної книги вносяться по-черзі, згідно з порядком їхнього розміщення у фонді.

Якщо підряд інвентаризуються видання, що мають одного автора чи назву, допускається помітка прочерку для цих даних. Наприклад, до інвентарної книги заносяться дані про видання «Киевская старина» 1896 р. № 1–12. Кожен номер журналу опрацьований окремо.

У разі, якщо під час інвентаризації зустрічаються власницькі чи видавничі компакти або конволюти, кожна з їхніх частин описується як окремий примірник.

Облік бібліотечних фондів здійснюється з метою забезпечення достовірності даних обліку через зіставлення їх з фактичною наявністю документів у фонді відповідно до нормативно-правових актів, що регламентують порядок його проведення.

Усі нові надходження (дари, купівля) проходять обробку згідно зі «шляхом книги». Література, що інвентаризується співробітниками відділу, фіксується в книзі сумарного обліку. Дані з книги сумарного обліку щоквартально передаються у формі звіту до Центру комплектування НБУВ.

Бібліотечно-технічне опрацювання документів виконують всі співробітники підрозділу, незалежно від посади. Кожен зі співробітників ВБЗІК відповідає за окремі книжкові зібрання чи колекції та здійснює весь спектр робіт – від початкового до введення до наукового обігу.

Бібліотечно-технічне опрацювання охоплює такі процеси:

- штемпелювання видань (на звороті титулу та на 33-й сторінці) та внесення до інвентарної книги;
- складання бібліографічного опису або зведеного опису на серійні та періодичні видання;
- оформлення бібліографічних карток для відповідних картотек і каталогів;
- визначення формату документа з відповідною фіксацією на картках;
- перегляд титулу, шмуцтитулу, передмови, вибірково тексту;
- уточнення атрибуції видань у випадку, коли немає тих чи інших бібліографічних даних;
- перенесення на картки проставленого інвентарного номеру, розкриття ініціалів автора;
- визначення необхідної кількості карток, які розміщуються у відповідних картотеках та каталогах;
- шифрування видань проводиться за формальним принципом відповідно до належності до тієї чи іншої колекції, що знаходить відповідне відображення в бібліографічному записі та в картотеках. У картці проставляються позначки про кількість примірників;
- розстановка документів у фондах;
- розстановка карток за алфавітом чи іншими ознаками.

Списання видань з фонду ВБЗІК не відбувається.

Принципи організації колекцій безпосередньо впливають і на їхню розстановку. У ВБЗІК розстановка фонду максимально наближена до тієї, яка була застосована попереднім власником бібліотеки. Найчастіше – це форматно-кріпосна розстановка фонду¹. Хоча в приватних зібраннях часто зустрічається також і порядкова розстановка². Хронологічні, видавничі, шрифтові колекції або колекції з географічним принципом розстановки не є характерними для використання в підрозділі.

Після попереднього опрацювання фонду, отриманого з ОРФ у I півріччі 2014 р., співробітниками були виявлені видання, що раніше належали

¹ Форматно-кріпосна розстановка фонду – розміщення фонду за розміром видання та присвоєння кожному виданню окремого місця на полиці, закріпленого саме за цим виданням [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://redkayakniga.ru/knigovedenie/item/f00/s01/e0001709/index.shtml>.

² Порядкова розстановка – за номерами, згідно з часом надходження видань до бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://redkayakniga.ru/knigovedenie/item/f00/s01/e0001709/index.shtml>.

до різних бібліотек та книжкових зібрань, які не виокремлені в НБУВ. Вважаємо за необхідне відібрати ці видання в окремі зібрання та створити нові колекції у ВБЗІК. Зокрема, були виявлені книги з бібліотек доцента кафедри слов'янської філології Київського університету св. Володимира Тимофія Дмитровича Флоринського (1854–1919), українського юриста, історика права Михайла Микитовича Ясинського (1862–1935), українського і російського історика-медієвіста, члена-кореспондента Петербурзької АН Івана Васильовича Лужицького (1945–1918), родини Родзянків, білоруського католицького священика Адама Станкевича, приват-доцента Університету св. Володимира Юліана Андрійовича Кулаковського (1855–1919). Зустрічаються також видання, що мають ознаки бібліотек навчальних закладів, зокрема училища (пансіону) графині Левашової, Фундуклеївської жіночої гімназії, Білоцерківської гімназії, Маріупольської гімназії, Кам'янець-Подільської Маріїнської жіночої гімназії, Кам'янець-Подільського музею (нині – Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник), Кам'янець-Подільського державного українського університету (нині – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка).

Вважаємо за необхідне зібрати фрагменти даних книжкових зібрань, опрацювати їх, ввести до наукового обігу шляхом виявлення архівних матеріалів у НБУВ та архівних установах м. Києва, написати паспорти на згадані книжкові колекції та зібрання. Невід'ємною частиною стануть також наукові роботи (статті, каталоги, покажчики) співробітників підрозділу, що працюватимуть з даними фондами.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – С.46–47.
2. Архів НБУВ, оп. 1, спр. 62, арк. 65.
3. Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/node/57>. – Назва з екрана.

O. Rabchun

The Fonds of Concentration of the Department of Librarian Gatherings and Historical Collections of the VNLU: «new» accessions – processing – organization of book collections

The article covers the history of foundation and development of the Department of Librarian Gatherings and Historical Collections of the V. Vernadsky National Library of Ukraine. The Department Fonds consists of two parts: organized book collections

and the Fonds of Concentration – unprocessed literature. The author reveals the fonds formation history and offers the directions of the future work with unprocessed literature and the literature transferred to the subdivision from the main depository of the V. Vernadsky National Library of Ukraine. We have stated that the quantity of book collections can increase thanks to the revealing of provenances of various libraries on books, in particular the books from the libraries of the Assistant Professor of the Department of Slavic Philology of the Kyiv University of Saint Volodymyr Tymofii Dmytrovych Florynsky, Ukrainian lawyer and law historian Mykhailo Mykytovych Yasynsky, Ukrainian and Russian medieval historian of Petersburg Academy of Sciences Ivan Vasyliovych Luchytsky, privat-docent of the Kyiv University of Saint Volodymyr Yulian Andriyovych Kulakovsky and others.

Key words: the Fonds of Concentration, book collection, seals, stamps, ex-libris, marginalia, book collection organization peculiarities.

О. С. Рабчун

Фонд концентрации Отдела библиотечных собраний и исторических коллекций НБУВ: «новые» поступления – обработка – организация книжных коллекций

В статье раскрывается история создания и развития Отдела библиотечных собраний и исторических коллекций Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Фонд отдела состоит из двух частей: сформированных книжных коллекций и фонда концентрации – необработанной литературы. Автор раскрывает историю формирования данного фонда и раскрывает пути дальнейшей работы с необработанной литературой и той литературой, которая поступила в подразделение из основного хранилища Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Отмечено, что количество книжных коллекций может увеличиться благодаря выявлению на книгах провениенций различных библиотек, в частности, книг из библиотек доцента кафедры славянской филологии Киевского университета св. Владимира Тимофея Дмитриевича Флоринского, украинского юриста, историка права Михаила Никитича Ясинского, украинского и российского историка-медиевиста, члена-корреспондента Петербургской АН Ивана Васильевича Лучицкого, приват-доцента Киевского университета св. Владимира Юлиана Андреевича Кулаковского и других.

Ключевые слова: фонд концентрации, книжная коллекция, печати, штампы, экслибрисы, маргиналии, особенности организации книжной коллекции.